

duceredes i Norrköping i begyndelsen af 1830'erne, kun godt 10 år før M. P. Al-lerup leverede den første i Danmark, Frederiksbroen over Odense Å. Martin Fritz' bind bringer da også de kendte eksempler på svensk industrispionage i England i årtierne omkring år 1800 og talrige eksempler på import af faglært engelsk arbejdskraft. Også i Bengt Berglunds bind er teknologioverførslen fra udlandet veldokumenteret. Bl.a. skildres overførslen af tysk støbeteknik i slutningen af 1800-tallet, mens en amerikansk støbeovn, Whiting-ovnen, fandt stigende udbredelse fra omkring år 1900. Inspirationen hertil stammede fra ledende medarbejders udlandsrejser, hvor ophold i USA i begyndelsen af dette århundrede også gav indblik i mere rationel tilrettelæggelse af arbejdet. Disciplinen på de amerikanske jernvirksomheder var større bl.a. i kraft af brugen af kontrolure.

Produktionens omfang og geografiske fordeling belyses detaljeret, dels på grundlag af den utrykte primærstatistik for hele branchen og dels på grundlag af detaljerede virksomhedsstudier af tre virksomheder i hvert bind. De seks særligt studerede virksomheder er udvalgt, så de repræsenterer forskellige træk ved branchens udvikling. Den afgørende strukturelle forskydning var således, at før 1800-tallet foregik støbning næsten alene af kanoner, og endnu frem til omkring 1840 foregik den meste støbejernsproduktion ved de traditionelle jernværker. Her støbtes enten direkte fra højoernen eller ved brug af råjernet i særlige støbeovne. Den sidste form vandt frem, og i forbindelse med den øgede urbanisering fra midten af 1800-tallet flyttedes tyngdepunktet for støbejernsproduktionen til byerne med anvendelse af tilført råjern, hvoraf en del importeredes, især fra England. Flere af disse jernstøberier udvikledes i tilknytning til en maskinfabrik. Mange af virksomhederne forblev lokalt orienterede og nåede kun en begrænset størrelse, mens andre især fra 1890'erne opnåede en ganske betydelig produktion, hvoraf en del gik til eksport. Uanset den svenske egenproduktion af jern synes udviklingen i anden halvdel af 1800-tallet at have en del lighedspunkter med den danske udvikling, der dog venter på at blive dokumenteret på tilsvarende kompetent måde, som det her er sket for Sverige.

Det svenske støberihistoriske selskab, der udgår fra den svenske støberibranche, har taget initiativ til undersøgelsen. Ved at overdrage opgaven til to erfarne økonomiske historikere har de fået to gode bind, som også ikke-faghistorikere vil have glæde af at læse.

Per Boje

JETTE D. SØLLINGE og NIELS THOMSEN: De danske aviser 1634-1989, bind 2, 1848-1917, 727 sider. Odense Universitetsforlag 1989.

Niels Thomsens doktorafhandling fra 1972. »Dagbladskonkurrencen 1870-1970« slog alle hidtidige rekorder for omfanget for sådan en afhandling. 1.114 sider skulle opponenterne tage stilling til. Men hvilke sider! Sjældent har man oplevet en doktorand, som i den grad beherskede sit felt, den danske dagspresse. Fra sin tid som leder af det nu hedengangne pressemuseum i Århus havde han kortlagt det danske dagbladslandskab gennem et århundrede. I værkets bind II forelå en grundig registrering af de enkelte landdeles aviser i alle detaljer, et mægtigt grundmateriale i meget koncentreret form.

Men de, som har arbejdet med århundredet 1870-1970 og har søgt oplysninger i »Dagbladskonkurrencen« for at erfare noget om de enkelte aviser og deres medarbejdere, har måttet sande, at det er vanskeligt at finde rundt i, trods dets registre over personer og avistitler. Det gjaldt endnu mere Svend Thomsens tobinds pressehistorie fra 1947. Man klamrede sig altså fortsat til sit slidte eksemplar af I.A.Jørgensens lille dagbladsoversigt »Den danske dagspresse« fra 1901, hvor hver avis har sin lille historie og persongalleri.

Men nu kan den lille, lasede I.A.Jørgensen udrangeres. Vi er ved at få en pressehistorisk »Nachschlagebuch«, som næppe findes i noget andet land i verden. Værket bliver i tre dele, men det midterste bind, der dækker den danske dagspresses guldalder, 1848-1917, bliver selvfølgelig det mest voluminøse. Det sidste bind, som vi endnu venter på, må blive et lille slankt monument over bladdøden efter 1917.

Imponerende! Det er den bedste karakteristisk af denne nye håndbog over rundt regnet 2.000 dag- og ugeblade i dansk folkestyres første syv årtier. Hvad Thomsens disputats manglede i overskuelighed er her afhjulpet ved en hård disciplin i systematikken og en smart typografisk bearbejdelse, der gør opslag i bogen til en lystvandring. For hver avis er oplysningerne adskilt med et klart system af overskrifter og i den velgørende stramme form, som præger Niels Thomsens øvrige bøger og formodentlig også har passet hans medforfatter Jette Sølling.

I hvert fald har de to forfattere ikke nøjedes med mindre end det komplette og det perfekte. Der er sørget for, at man kommer helt ud i hjørnerne. Foruden de egentlige dagblade er ugeblade med politisk indhold og (bravo!) satiriske tidsskrifter taget med, ligesom bogen geografisk ikke alene dækker selve Danmark, men går ud i de fjerne kanter, hvor danske aviser kan læses, dvs. i hertugdømmerne før 1864 og, foruden Færøerne, Grønland, Island og Vestindien, også den ganske betydelige danske immigrantpresse i USA, Australien, New Zealand og Argentina. En betydelig del af de mange aviser levede kun et år eller to – skønsmæssigt var en fjerdedel af de registrerede dagblade den slags hastige stjernesked – også den gang var bladdød ikke ukendt. Man kan mange steder undre sig over, hvordan forfatterne har fundet frem til disse små forsøg på lokaljournalistik.

Men ikke nok med at man får en udtømmende forklaring på ejerforhold, oplag og redaktør m.v. for hver en stor avis eller lille provinssprøjte i Danmark. Man får i virkeligheden også en samlet dansk pressehistorie forærende i bogens 90 sider lange indledning, der med kyndighed fortæller om avisernes udvikling siden 1848, statistisk set, deres økonomi og – ikke mindst velkomment – den trykkekunstlige udvikling. Desuden er der tænkt på den store interesse for det lokalhistoriske aspekt. For hver landsdel er der givet en særlig indledning med områdets særlige pressehistoriske aspekter. De er umådelig interessante for flere end blot den lokale befolkning. Det kan derimod ikke siges om de tegnede kort, der ledsager disse afsnit. Mangelen på alfabetiske registre bag i bogen virker i øjeblikket katastrofal. Men man må gå ud fra, at disse vigtige hjælpemidler kommer samlet i sidste bind.

»De danske aviser« vil blive en udtømmelig kilde for danske forskere. Mindre brugelig vil den være som nøgle til at få adgang til selve det egentlige, aviserne selv og deres righoldige indhold. For selv om langt de fleste aviser findes på et af de danske biblioteker (hvor de findes, kan man naturligvis også se af bogen), er

de næppe tilgængelige for almindelige dødelige forskere; for papirkvaliteten forringedes fra ca. 1860, sådan at de bevarede eksemplarer smuldrer, når man prøver at blade i dem. Kun en forsvindende del af de gamle serier af aviser er blevet mikrofilmet; navnlig de gamle årgange af provinspressen er derfor i færd med at forsvinde og kan ikke erstattes. At få denne uerstattelige kilde til danske historie og kulturhistorie reddet ved at restaurere et af de bevarede sæt eller i hvert fald mikrofilme dem, er en opgave, som Kulturministeriet bør give bevilling til. Det vil også gøre denne oversigt over alle danske aviser mere meningsfuld.

Jette Søllinge og Niels Thomsen har givet os et fornemt værktøj med denne bog om dagspressen. Nu mangler vi blot et tilsvarende register over en anden gruppe historiske kilder, der er mindst lige så vigtig: tidsskrifterne, siden 1700-tallet et hovedforum for offentlig debat og samtidsskildringer af en fyldigere og også mere lødig karakter end avisstoffet. Et forsøg på en sådan fagopdelt tidsskriftfortegnelse strandede i 1970'erne. Det er en opgave, som forskningsrådene i samarbejde med Det kongelige Bibliotek burde tage op og løse – opgaven er ikke uoverkommelig.

Kristian Hvidt

HENRIK BREDMOSE SIMONSEN: Kampen om Danskheden. Tro og nationalitet i de danske kirkesamfund i Amerika. Aarhus Universitetsforlag, 1990.

Med ganske få undtagelser har migrationshistorien hidtil beskæftiget sig med »den danske ende« af begivenhederne, så det er et velkomment bidrag, Henrik Bredmose Simonsen har ydet til vores kendskab af forholdene for de af vore landsmænd, som blev indvandrere i U.S.A. Dertil kommer, at det er en medrivende og veldisponeret beskrivelse af, hvorledes immigranternes medbragte arv af enten indremissionsk eller grundtvigiansk tankegods påvirkede udviklingen inden for Den danske Kirke i Amerika. De store forskelle i opfattelsen af, hvor langt ind i hverdagslivet troslivet gik, prægede uundgåeligt klimaet inden for kirken og bidrog uden tvivl til, at så mange danske følte sig frastødt og valgte ikke at deltage i noget menighedsliv overhovedet. For grundtvigianerne var selve troslivet kun en del af det store kompleks, som udgjordes af religion, sprog, kultur og fællesskab om deres danske arv, mens det essentielle for tilhængerne af indremission var »det ene fornødne«, omvendelse og tro, og hertil behøvedes strengt taget ikke det danske sprog.

De meget grundige kildestudier, som ligger bag bogen, giver mulighed for en spændende sammenfletning af de hidtil kendte værker med den løbende diskussion, som den udspandt sig i den dansk-amerikanske presse og Højskolebladet. Desuden sættes polariseringen inden for Den danske Kirke op til splittelsen i 1894 i en grundtvigiansk og en indremissionsk retning ind i en interessant sammenhæng med den økonomiske krise i det amerikanske samfund i de nærmest foregående år. HBS ser den stærkere markering af de to fløjes standpunkter, som fører til bruddet, som et resultat af, at danskerne rykkede tættere sammen i de forskellige miljøer i en vanskelig og usikker tid. De indremissionske præster bestyrkedes i deres grundopfattelse ved at betragte det mere eller mindre fundamentalistiske amerikanske kirkeliv omkring dem, mens den grundtvigske kristendomsopfattelse, der også indeholdt de folkelige og nationale strenge, var